

KIRGIZİSTAN'IN GIDA GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMA STRATEJİSİ

Cumabek CAILOV¹

Cusup PİRİMBAYEV²

Özet

Bu çalışmada Kırgızistan'ın tarım ve gıda sektörünün gelişiminin analizi yapılmıştır. Bu çerçevede ülkede halkın gıda güvenliğinin seviyesi belirlenmiştir. Ayrıca, gıda güvenliği tehditleri ve gittikçe artan ithal gıda ürünlerine olan bağımlılıkta artışlar tespit edilmiştir. Bunun sonucunda da gıda güvenliğini sağlama stratejisi geliştirilerek onu gerçekleştirmenin basamakları ve iktisadi mekanizmaları geliştirilmiştir. En sonunda et hayvancılığının ihracat potansiyelini geliştirme politikaları önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üretim, tüketim, gıda güvenliği, tarımsal ihracat potansiyeli.

Strategy of Ensuring Food Security In Kyrgyzstan

Abstract

It has been analyzed the development of the agriculture and food sector in Kyrgyzstan in this paper. In this framework, the level of food security in the country has been determined. In addition, food safety threats and increasing dependence on imported food products have been identified. Then, the strategy of providing food security has been developed and, the steps and the economic mechanisms for realizing it have been developed. Finally, policies for improving the export potential of meat stocks have been proposed.

Keywords: Production, consumption, food security, agriculture export potential.

¹ Prof.Dr., Kırgız Ekonomi Üniversitesi, Kırgızistan Cumhuriyeti, Bişkek, jumabek10@mail.ru

² Prof.Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan Cumhuriyeti, Bişkek.

GİRİŞ

Gıda güvenliğinin sağlanması günümüzde Tarım Politikasının vazgeçilmez bir hedefi konumundadır ve buna paralel olarak ülkelerin ekonomik güvenlik sistemi içerisinde önemli unsurlardan biridir. Gıdaya erişimin geliştirilmesi her ekonominin temel sosyo-ekonomik sorunu olduğu gibi Kırgızistan için de bu sorunun çözümü büyük önem taşımaktadır. Zira Kırgızistan aynı zamanda bir tarım ülkesi konumundadır. Geçiş sürecinde yaşanan sorunların başında gelen sanayisizleşmenin de etkisiyle tarım sektörü Kırgız ulusal ekonominin yapısında nispeten yüksek orandadır. Ancak, tarım ağırlıklı bir yapıya rağmen Kırgızistan’da gıda güvenliği problemi günümüze dek çözümlenmek yerine, tersine giderek kötüleşmeye devam etmektedir. Diğer bir ifadeyle tarım alanında değil dış pazarlara mal sunumu yapabilme; yerli üretimde yetersizlikler ülkeyi tarımda dışa bağımlı hale getirmektedir.

Tarım alanında sağlam kamu politika uygulamalarının olmaması bu konudaki başarısızlıkların başlıca nedeni olmaktadır. Kırgız Cumhuriyetinde gıda güvenliği terimi ise ilk kez “Kırgız Cumhuriyeti’nin gıda güvenliği” üzerine çıkarılan kanun uyarınca kullanılmaya başlamıştır. Bu kanunda Kırgız Cumhuriyetinin gıda güvenliği sağlanmış ve nüfusa asgari gıda tüketiminin sağlanması devlet tarafından garanti edilmiştir ibaresine yer verilmiştir. Dolayısıyla gıda güvenliği stratejisi kavramı bir ülkenin gıda ürünlerinde dışa bağımlılığının minimize edilmesi olarak tanımlanabilir. Çalışmada Kırgızistan ekonomisinde tarım ağırlıklı yapıya karşılık, ekonominin gereksinim duyduğu tarımsal çıktıda yaşananlar istatistiki verilerle gösterilmeye çalışılarak, gıda güvenliği hususu inceleme konusu yapılmıştır.

I. KIRGIZİSTAN EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

Glasnost ve perestroyka uygulamalarının bir yansıması olarak SSCB’nin çökmesiyle siyasal bağımsızlığını 1991’de elde eden Kırgızistan, sosyalist sistemden piyasa ekonomisine yönelim içerisinde olan diğer benzeşik ekonomiler gibi “geçiş ekonomileri olarak adlandırılmıştır. Ancak, gerek uzun yıllar sosyalist sistemde kalmanın yansıması olan siyasal kurumlarda-devlet geleneğindeki eksiklikler, gerekse 1991’deki başlangıç koşulları itibarıyla sahip olduğu olumsuzluklar Kırgızistan’ın yaşadığı en önemli dezavantajların başında gelmiştir. Şöyle ki, geçişin hemen öncesinde SSCB’de fert başına gelir 100 endeks değeri ile tanımlandığında, en kötü konumdaki dört ülkeden Tacikistan’da 42, Kırgızistan’da 50, Türkmenistan’da 53, Özbekistan’da 65 iken; en iyi konumdaki dört ülkeden Estonya’da 149, Letonya’da 137, Litvanya’da 126 ve Rusya’da 115 idi [1,s.62]. Dolayısıyla başlangıç koşulları itibarıyla sosyalist sistem başta gelir dağılımı olmak

üzere teorik anlamda eşitlikçi olmasına rağmen eşitlikçi anlayışın uygulamada başarısız olduğu dikkat çekmektedir.

Ekonomik eşitsizlik piyasa ekonomisine geçiş için gerekli kaynak yoksunluğunu beraberinde getirirken; bu durum da gelirden düşük pay alan ülkelerde hem ekonomik hem de siyasal liberalizasyon uygulamalarında başarı şansını zayıflatmıştır. Düşük gelirin yol açtığı düşük tasarruflar, yeniden yapılanma için öz kaynak yetersizliğinin temel nedeni olurken, yatırımlarda da aksamalar kaçınılmaz hale gelmiştir. Dolayısıyla geçiş başarısızlığına düşmüş Orta Asya ve Kafkasya’da bulunan çoğu ülkelerin ortak özelliği, gelir düzeyinin düşüklüğünün yanı sıra, önemli ölçüde dış açık veren ve giderek borçlanan ekonomiler olmalarıdır [2,s.185]. Yine bu ülkelerde kurumsal yapı eksikliğine bağlı olarak giderek derinleşen kayıt dışı ekonomi [3,s.111], demokratik yapının tesisinde güçlükler ile “ileri-geri” bağlantılarının zayıf olduğu sanayinin varlığı, sistemin çöküşüyle birlikte sanayisizleşmeyi beraberinde getirmiştir. Burada geçiş resesyonunu en derinden hissedilen ülkelere olan Kırgızistan ulusal ekonomisinde ulusal gelir, fert başına gelir ve tarımsal gelirin GSYİH içerisindeki payında gözlenen gelişmeleri aşağıda Tablo 1 yardımıyla gözlemek mümkündür.

Tablo 1: Kırgızistan GSYİH Değeri ve Sektörel Dağılımları

Yıllar	GSYİH (Cari ABD doları)	GSYİH (2010 Fiyatlarıyla ABD doları)	Cari Fiyatlarla Fert Başına Gelir (ABD doları)	2010 Fiyatlarıyla Fert Başına Gelir (ABD doları)	Tarım Sektörünün GSYİH Payı (%)
1991	2,57E+09	4,43E+09	578,78	998,39	0,355
1992	2,32E+09	3,82E+09	517,43	852,96	0,375
1993	2,03E+09	3,23E+09	449,98	716,21	0,391
1994	1,68E+09	2,58E+09	369,97	567,82	0,384
1995	1,66E+09	2,44E+09	361,71	531,35	0,407
1996	1,83E+09	2,61E+09	392,44	561,08	0,463
1997	1,77E+09	2,87E+09	373,38	606,57	0,412
1998	1,65E+09	2,93E+09	341,66	608,78	0,361
1999	1,25E+09	3,04E+09	255,24	621,23	0,349
2000	1,37E+09	3,21E+09	276,43	646,86	0,342

2001	1,53E+09	3,38E+09	305,13	675,36	0,345
2002	1,61E+09	3,38E+09	319,34	671,26	0,344
2003	1,92E+09	3,61E+09	379,94	715,19	0,336
2004	2,21E+09	3,87E+09	435,55	761,43	0,299
2005	2,46E+09	3,86E+09	480,94	754,45	0,285
2006	2,83E+09	3,98E+09	548,55	770,16	0,287
2007	3,8E+09	4,32E+09	727,22	825,99	0,269
2008	5,14E+09	4,68E+09	969,61	883,21	0,235
2009	4,69E+09	4,82E+09	871,71	895,32	0,188
2010	4,79E+09	4,79E+09	877,35	877,35	0,174
2011	6,2E+09	5,08E+09	1115,95	914,67	0,166
2012	6,61E+09	5,08E+09	1169,42	898,59	0,167
2013	7,34E+09	5,63E+09	1276,61	979,77	0,146
2014	7,47E+09	5,86E+09	1277,99	1002,12	0,147
2015	6,68E+09	6,08E+09	1124,28	1024,07	0,140
2016	6,55E+09	6,32E+09	-	-	-

Kaynak: World Bank, WDI, 2017.

1991’de bağımsızlığını elde eden Kırgızistan’da 1996 istisna tutulursa, 2000 yılına kadar fert başına gelir rakamları açısından sürekli küçülmeleri tanımlayan “geçiş resesyonu”nu en ağır şekliyle yaşayan ülkelerden olmuştur. Ekonomide toparlanma süreci ise arzulanan yüksek büyümeden uzakta devam etmesine karşılık, 2008 küresel krizini 2009 ve 2010 yıllarında yaşadığı küçülmelerle yine derinden hissetmiştir. Ulusal ekonomide kırsalda yaşayan nüfusun oranının %60-65 gibi yüksek oranlarda olmasına karşın, GSYİH içerisinde tarımın payının zamana bağlı olarak azalması, tarımsal üretkenlikte yetersizliğin veya verimsizliğin de sinyali konumdadır. Tablo 2’de de istihdam ve istihdamın sektörel payları verilmiştir.

Tablo 2: Kırgızistan Nüfus ve İstihdamın Sektörel Dağılımları

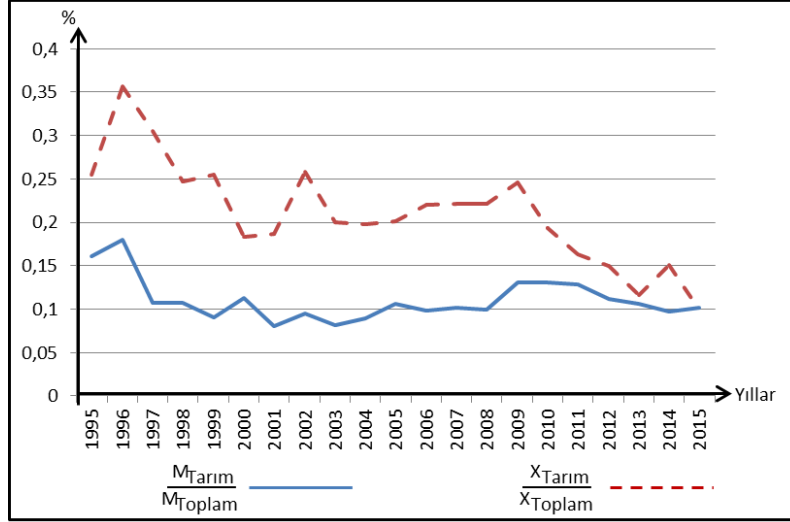
Yıllar	Toplam Nüfus (000)	Kırsal Nüfusu Oranı (%)	İstihdam (000)	Tarımın Payı (%)	Sanayinin Payı (%)	Hizmetlerin Payı (%)
1991	4441,8	62,51	1671	40,2	19,0	40,8
1992	4477,0	62,79	1680	41,1	20,9	38,1
1993	4507,6	63,08	1690	42,7	18,4	38,9
1994	4543,6	63,37	1704	43,0	17,2	39,8
1995	4592,1	63,65	1723	49,0	13,3	37,6
1996	4656,9	63,93	1755	54,2	12,0	33,9
1997	4734,8	64,22	1799	51,1	13,6	35,3
1998	4817,6	64,49	1810	46,8	14,5	38,7
1999	4893,7	64,70	1888	46,4	14,3	39,3
2000	4954,9	64,70	1933	45,3	16,3	38,4
2001	4998,3	64,70	1956	45,4	15,9	38,6
2002	5027,9	64,71	1880	45,4	14,6	40,0
2003	5050,9	64,71	1960	43,2	15,0	41,8
2004	5077,5	64,71	2016	38,9	17,6	43,4
2005	5115,5	64,71	2102	38,5	17,6	43,9
2006	5166,6	64,71	2160	36,3	19,5	44,2
2007	5228,9	64,71	2179	34,4	20,3	45,3
2008	5301,0	64,72	2195	34,0	20,6	45,3
2009	5380,3	64,72	2201	30,0	22,8	47,2
2010	5464,6	64,70	2241	29,1	23,5	47,3
2011	5553,8	64,66	2302	28,9	23,6	47,5
2012	5648,2	64,60	2313	30,1	21,7	48,2
2013	5745,7	64,52	2283	31,7	20,2	48,1
2014	5843,6	64,42	2321	31,6	20,4	48,0

2015	5939,9	64,29	2369	29,3	20,9	49,8
2016	-	-	2393	29,2	21,0	49,8

Kaynak: World Bank, WDI, 2017.

Sanayileşme ile kalkınmanın eşanlı kullanıldığı dikkate alınır, Kırgızistan ekonomisinde geçiş resesyonunun derinleşmesinde ve uzun sürmesinde sanayi sektöründe yaşanan olumsuzluklar temel nedenler arasındadır. Burada önceden Sovyet ülkesi konumunda bulunanlar, örneğin Kırgız, Özbek, Kazak vb. halklar, geçiş ile birlikte bağımsız devletler olmuştur. Konu bir örnek yardımıyla açıklanacak olursa, Sovyetler zamanında Kırgızistan'da iplik fabrikasının tesis edildiğini düşünelim. Kırgızistan'daki iplik fabrikası pamuk girdisini Özbekistan'dan ve ipliğin boyasını Kazakistan'dan elde ederken, bu girdi temini bir ülkede bölgesel transferin yansımaları olarak gümrüksüz kolayca temin edilebilmekteydi. Benzer şekilde ortaya çıkan iplik de Özbekistan'a ve Kazakistan'a nakledilebilmekteydi. Kırgızistan'ın bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte pamuk ve boya temininde güçlükler ile çıktıyı pazara sunma zorlukları Kırgız iplik fabrikasının kapanışını tetiklemiş; girdi temin eden Özbek pamuğu ile Kazak boyası da pazar bulamamıştır. Dolayısıyla bağımsızlıklarla birlikte sanayi üretiminde girdi teminindeki yetersizlikler-güçlükler ile olası çıktılara pazar bulamamadan kaynaklanan sorunlar, sanayi işletmelerinin kapanışını tetikleyen unsurlar olmuştur. Bu durum sanayisizleşme olarak kendini göstererek geçiş resesyonunu derinleştirmiş; bağlantıları ya da organizasyonları sağlayabilen ülkeler ise geçiş resesyonunu en kısa zamanda atlatacak gelişmiş ülke konumuna dahi geçmişlerdir.

Sanayisizleşme sorununa suni hizmetler sektöründe genişlemeler ile tarım sektöründe verim düşüklüğünün beslediği süreçler eşlik etmiştir. Özellikle tarımsal üretimde verimsizlikler ise ülke üretiminin "öz tüketim" veya "aile ekonomisi" olarak adlandırılan yapıya bürünmesine yol açmıştır. Pazar için değil, aile işesi için üretim süreci tarımın ihracattaki payını düşürürken, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu da tarımsal ithalatı artırıcı unsur olmuştur. Şekil 1'de tarımsal ürün ihracatının toplam ihracata oranı ile tarımsal ürün ithalatının toplam ithalata oranları verilmiştir.

Kaynak: UNCTAD, UNCTAD Stat, 2017.

Şekil 1: Kırgızistan'da Tarımsal Dış Ticaret Yapısında Gelişmeler

Genel olarak sürekli dış ticaret bilançosu açığı veren Kırgızistan ekonomisinde buna istisna teşkil edecek şekilde tarımsal dış ticarete genel anlamda bir dış fazlanın varlığı dikkat çekmektedir. Ancak, zamana bağlı olarak tarımsal ihracatta düşüşler ve tarımsal ithalatta ise kısmi artışlar, en nihayetinde tarımsal dış fazla durumunu yok eder olmuştur. Bu durum Kırgızistan ekonomisinde tarımda yetersizliğe doğru gittiğine, yani gıda güvenliği konusunda sorunlar yaşayacağına sinyal teşkil etmekte ve bunun için önlemler alınmasının gereğine delil teşkil etmektedir.

II. KIRGIZİSTAN'DA GIDA GÜVENLİĞİ STRATEJİSİNDE GELİŞMELER

Kırgız Cumhuriyetinin gıda güvenliği, dünya piyasalarındaki dalgalanmalara rağmen ülke içinde gıda bağımsızlığı sağlanan, aynı zamanda nüfusa fiziki ve ekonomik yönden ulaşımı garanti altına alan ve nüfusun sağlıklı ve aktif yaşamını sürdürebileceği ölçüdeki gıdanın sürekli sağlandığı bir ekonomik olgu olarak kabul edilmiştir. Gıda güvenliğine bu açıdan bakıldığında, onun en önemli unsurları da dikkate alınmış olur. Örneğin; (i) ülkede gıda bağımsızlığının ve büyümesinin sağlanması, (ii) gıda tüketimine fiziki ve ekonomik yönden ulaşılabilirlik, (iii) tarım ürünlerinin teknik, kalite ve güvenliği, (iv) tüketimin sürdürülebilirliğinin iç üretimden sağlanması gibi unsurlar gıda güvenliğinin bileşenleri olarak sayılabilir.

Uluslararası Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization) ülkelerdeki gıda güvenliğini aşağıdaki kriterlere göre belirlemektedir:

- Dünya tahıl stoklarının dünya tahıl tüketimine oranı; bu oran gıda güvenliğinin düzeyini ve olağandışı durumlarda garanti düzeyini tahmin etme imkanı sağlar (stokların asgari düzeyi yıllık tüketimin %17'sini oluşturduğunda bu, 60 gün için yeterli sayılır);
- İhracatçıların arzlarının toplam tahıl tüketimine oranı;
- Tahıl türlerinin yıllık ortalama fiyatları;
- Türü ve kullanım amacına göre karşı ülkelerden alınmakta olan (toplam) tahıl stokunun toplam iç tüketime oranı;
- Tahıl üretim dinamikleri (son 5 yıllık büyüme oranı);
- Tahıl ithalatçısı ülkelerin tahıl üretim dinamiklerindeki değişimler.

Uluslararası Gıda ve Tarım Örgütünün gıda güvenliğinin sağlanması konusundaki bu kriterlerine katılmakla birlikte bu kriterlerin ancak küresel gıda güvenliğinin değerlendirilmesi konusunda geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Ülke bazında veya bölgesel boyuttaki gibi değerlendirmeler yapma durumunda ise bu veriler yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bu konuda nitel veya nicel eşik değerlerin belirlenmesi gerekmektedir. Böylece gıda güvenliğinin sağlanması ile ilgili değerlendirme yapmak mümkün olabilir. Geçiş ekonomileri için bu konuda farklı araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ulusal tarım ürünlerinin ve toplam gıdanın (stoklarla birlikte) özgül ağırlığının kullanılması daha uygun olabilir. Aynı zamanda gerekli kriterler her ülkenin gıda güvenliği ile ilgili kanunda yer almalıdır. Bir çok ülkede gıda güvenliği konusundaki kriter olarak temel gıda maddelerinin (tahıl, bitki yağları, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, patates) iç üretimi oranının %75-80 olduğu sayılmaktadır.

Kırgızistan özelinde tarım alanında gerçekleştirilen reformlar, uygulanan makroekonomik kurumsal değişikliklerle birlikte tarımın GSYİH içindeki payının önemli derecede azalmasına yol açmıştır. Böylece, 2005-2012 yılları arasında ülkenin GSYİH'sı %23 artmıştır; aynı dönemde tarımsal üretim sadece %8 oranında büyümüştür. Reformların başlangıç döneminde tarımın GSYİH'deki payı %32,0-33,0 civarında iken, 2012 yılında bu rakam %16,7'yi aşamamıştır [**4,c.26-28; 5,c.13**].

Bu durum genel olarak sektördeki istikrarsız büyümeden kaynaklanmaktadır. Özellikle bitki yetiştirme konusunda (patates ve sebze dışında) dengesiz büyümenin yaşandığı görülmektedir. 2000-2012 yılları arasında sektörde yaşanan en önemli olgu bitkisel gıdaların üretimindeki önemli düşüşlerdir. Örneğin tahıl üretimi %13,0 azalmış, şeker pancarının üretiminde 4,4 kat, tütün üretiminde de 4 kattan daha fazla ve pamukta %4 azalma ortaya çıkmıştır [**5,c.14-15**].

Hayvancılıkta ise süt ürünlerinin arttığı, fakat et ürünlerinde bir artış olmadığı söylenebilir. Bazı bitkisel (patates, sebze gibi) ve hayvansal ürünlerin üretiminde artmasında arazi alanlarının ve hayvan sayısının artması gibi dışsal faktörlerin etkileri olduğu gözlenmektedir. Tarım ürünlerinin üretiminde düşmesinin aynada zamanda tarıma dayalı sanayi sektörü üzerinde (AİİK) de yıkıcı deneyecek olumsuz yansımaları olmuştur. Bu tür işletmelerde bütün ürün türlerinin üretimi azalmıştır. 2011 yılında ülkenin gıda işleme endüstrisinin toplam sanayi üretimi içindeki payı ancak %10,7'yi bulmuştur [4,c.76].

Genel olarak tarım ürünlerinin üretimi potansiyel üretimden çok uzaktır ve hâlihazırda azama eğilimindedir; dolayısıyla nüfus artışı da dikkate alındığında, piyasada giderek artan ihtiyaçların karşılanması açısından sıkıntılar yaşanmaktadır. Başlıca gıda malzemeleri tüketimi ile ilgili göstergeler ülkedeki ekmek, patates, sebze, et ve bitkisel yağlar tüketimi açısından %100 güvenlik altında ve minimum fiziki gereksinme normunun üzerinde olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak, başka gıda malzemelerin güvenliği ise ancak %19,0 ila %97,0 arasında değişim göstermektedir [5,c.13]. Ülkede et, şeker, yumurta ve meyve minimum gereksinme normlarının altındadır; özellikle son iki mal türünün tüketimi çok düşük seviyededir. Üstelik yukarıda değinilen önemli mallardaki tüketim bile günümüzde ithalat yoluyla sağlanmaktadır. Bu da gıda sektöründe sistematik krizin büyümekte olduğuna dair sinyal teşkil etmektedir.

Diğer taraftan tarımda kullanılmakta olan toplam arazilerin yarısından daha fazlasının tahıl ekiminde kullanılmasına rağmen tahıl bağımlılığı sorunu hala çözülememiştir. Şeker ithalatının artışı da iç üretimin keskin şekilde düşmesine, iç üretimin düşmesi de aynı zamanda şekerin girdisi konumundaki şeker pancarının fiyatının çok düşük olmasına yol açmakta ve bu da şeker pancarı ile şeker üretiminden vazgeçilmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde bitkisel yağların iç tüketimi de ithalata bağlı duruma gelmiştir. Hayvancılığı geliştirme açısından çok güzel iklim ve olanaklara sahip olan Kırgızistan, SSCB döneminde hayvancılıkta ilk sıralarda olmasına karşın günümüzde et ürünlerinin ithalatına bağımlı hale gelmektedir.

Bu şartlarda et üretiminde özellikle koyun ve beyaz et üretiminde büyük endişe ortaya çıkmaktadır. 2010 yılındaki et ithalatı 2001 ile karşılaştırıldığında 9 kat, 2005 ile karşılaştırıldığında 2,8 kat daha fazla yapılmıştır [4,c.105]. Ülkedeki kişi başına düşen toplam et üretimi 36,2 kilo olup, bu oranın yalnızca gelişmiş ülkelerle değil, BDT ülkeleri ve Çin ile karşılaştırıldığında oldukça az olduğu söylenebilir. ABD ve Kanada'da kişi başına düşen et tüketimi ortalama 135 kilo, AB ülkelerinde 85 kilo, Beyaz Rusya'da 78 kilo, Çin'de ise 59 kilodur. Kırgızistan'da gıda malları ithalatının giderek artması gıda güvenliği üzerine tehdit oluşturmakta ve özellikle et ürünleri, güvenliğin sınırını aşmak üzeredir (2005 yılında %12,0; 2010 yılında %30,0). Kırgızistan ekonomisi için tarım sektörü aslında çok önemli olmasına rağmen sektördeki durumun kötüleşmesi, ulusal

güvenlik sistemi içerisinde gıda güvenliğinin merkezi ve öncelikli konu olmaktan çıktığını göstermektedir. Bu sorun, Kırgızistan Cumhuriyeti'nde gelecek için gıda güvenliğinin sağlanması ile ilgili tarafımızdan hazırlanıp sunulmuş olan Ulusal Tarım Doktrini çerçevesinde ele alınmıştır.

Bu belgeye Kırgızistan'ın gıda güvenliğini sağlama açısından gerekli hedef göstergeler yasal düzeyde eklenmelidir:

- Nüfusun çeşitli kategorilerinin gıdaya olan fiziksel ve ekonomik erişim düzeyi;
- Ülkenin gıda arzı ve tarımsal işletmelerin kaynak temininde ve ithalata olan bağımlılığı;
- Stratejik, operasyonel ve geçici gıda stoklarının yasal düzeylerine ilişkin karşılaştırmalı boyutları;
- Toplam tüketimde yerli tarım ürünlerinin gerekli payı;
- Fizyolojik ihtiyaçları gidermede ürün bileşenlerinde enerji içeriğinin memnuniyet derecesi ve zararlı madde kısıtlamaları ile uyum sağlaması.

Gıda sorununu çözüme kavuşturmada benimsenen strateji çerçevesinde uygulanması gereken aşamalar söz konusudur. İlk aşama, üretimin belli bir düzeye çıkarılmasına yöneliktir. Gıda güvenliği sorununu çözümlenmenin ilk aşamasında (2013-2017) iç pazarı dengelemek için yeterli tarımsal hammadde ve gıda miktarının dinamik bir biçimde artırılması beklenmektedir. Gıda güvenliği sorununu çözümlenmede ikinci aşamada (2017-2021) tarımsal ürünlerin ihracat potansiyelini arttırmak için gıdasal kompleksin teknik anlamda yeniden yapılanması, tarımsal işletmelerde etkin yönetim biçimlerinin uygulanması aracılığıyla tarımsal üretimde artışların gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu aşamada iç pazarı dengelemek için gereken sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için üretim sayesinde gerçekleştirilmektedir.

Bu dönem tarımsal işbirliği ve tarımsal kümeleme süreçleri, tarımsal işletmelerde yan dallarda ilişkilerin geliştirilmesi ve dış ilişkilerde optimum seviyeye ulaşmak için gerekli olan şartların oluşturulması ile bağlantılı olacaktır.

Bu amaçla 2017 yılına doğru ekim alanlarında endüstriyel (şeker pancarı, yağlı tohumlar ve pamuk) ve yem (fig ve yonca gibi) bitkileri için ayrılan kısmın artırılması gerekmektedir. Böylece iç üretimde artış yoluna gidilerek et, şeker ve yağ ithalatının azaltılması beklenebilir. Yağ ve şeker üretimi ile işleme faaliyetlerinin geliştirilmesi için küme oluşturma sürecinin hızlandırılması amaçlanmaktadır.

Et üretim sektörü iç pazara kaliteli et ürünleri temin edebilmesinin yanı sıra bunun ihraç edilebilirliğinin de helal damgasını içermesine dikkat edilmelidir.

Özellikle et ürünlerinin ihracatının daha çok komşu Müslüman ülkelere yönelik olacağı düşünülürse, kalitenin yanı sıra tüketilebilirlikte sosyo-psikolojik endişeleri giderici uygulamalara dikkat edilmesi gerekir. Her bir bölgede kamu-özel ortaklığı şeklinde et üretiminin sağlanması için besi komplekslerinin oluşturulması gerekmektedir. Koyun yetiştiriciliğinde erken kesim önlenecek genç kuzuların yetiştirilmesine yavaş yavaş geçilmelidir. Çünkü dünya pazarında bunlara olan talep gün geçtikçe artmaktadır. Koyun yetiştiriciliğinin genç kuzuların üretiminde uzmanlaşılması ile birlikte onun ekonomik etkinliği artıracak ve dengeli büyümesi sağlayacaktır. Narın, Isık-Göl, Talas ve güneyin yüksek dağlı diğer bölgelerinde genç kuzu etinin ihracat potansiyeli artırılmalıdır. Öngörü döneminde süt üretiminin de ön plana çıkarılması gerekmektedir. Çüy bölgesinde ve onun etrafında kooperatif temelli süt komplekslerinin oluşturulması ve geliştirilmesi üretim teknolojilerine geniş kullanım alanı sağlayacaktır.

III. SONUÇ

Gıda ürünlerinin artırılması ve ithalata olan bağımlılığın azaltılması açısından aşağıda belirtilenlerin yapılması hedeflenmelidir.

- Buğday tahıl, şeker pancarı, yağ bitkileri ve et işleme ve üretiminde teşvik konularının yasal ve hukuki çerçevelerinin geliştirilmesi.
- Finansman araçlarına erişim olanaklarının artırılması, arazi ipotekinin geliştirilmesi, hem kredi ve sigorta sektörlerinde hem de kiralama pazarlarında rekabetin artırılması, şeker pancarı, bitkisel yağ ve et gibi tarımsal ürünlerin artırılması amacıyla orta vadeli imtiyazlı kredilerin sağlanması.
- Tarım üreticilerine devlet tarafından destek sağlamak için şeker pancarı, ayçiçeği ve diğer bitkileri yetiştirenlere önceden yapılan ödemeler mekanizmasının tanıtılması.
- Tarımsal ürün, hammadde piyasası altyapısının geliştirilmesi.

Günümüzde Kırgızistan'da tarımsal ürünlerin ihracat potansiyelini artırmak, tarımsal kompleksi geliştirmek ve modernleştirmek için ulusal hedefleri yerine getiren ve etkin bir biçimde çalışmakta olan devlet otoritesi bulunmamaktadır. 2007'de hükümet alımlarını gerçekleştirmek ve tarımcıları desteklemek amacıyla oluşturulan "Kırgız Agro A.Ş." üstlendiği görevleri yerine getirmemektedir. Gıda güvenliği sorununun devlet tarafından denetiminin sağlanması ve tarım ürünlerinin ihracat potansiyelinin artırılması için "Cumhuriyet Merkezi Kooperatifi" ve "Kırgız Agro A.Ş.", Kırgızistan Kooperatif Birliği ve özel sektör esasına dayanan kamu-özel ortaklığı şeklinde hasat ve tedarik kooperatiflerinin oluşturulması önerilmektedir. Devlet bu kurumlar aracılığıyla gıda güvenliğinin sağlanmasında bazı ürünlerin üretilmesine yönelik siparişleri vermek suretiyle sektörü etkili hale getirecektir. Ayrıca kümeleme aracılığıyla tarım sektörünün çeşitliğinin

artırılmasına önem verilmelidir. Tarımda kümeleme stratejisi uygulamaları; (i) ülke içi gıda ihtiyaçlarının giderilmesini, (ii) ithalata olan bağımlılığın azaltılmasını ve (iii) tarım ürünlerinin ihracat potansiyelinin geliştirilmesini kapsayacaktır.

KAYNAKÇA

- EMSEN, Ö. S., KARAKÖY, Ç. (2009), Merkezi Asya ve Kafkas Geçiş Ekonomilerinde Entegrasyonun Olabilirliği: AB'deki Kömür-Çelik Topluluğu Benzeri Su ve Enerjide İşbirliği Arayışı, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, ss: 181-202.
- EMSEN, Ö. S., ERSUNGUR, Ş. M., POLAT, D., *Ekonomik Sistemler ve Geçiş Ekonomileri: Orta Asya ve Kafkasya Ekonomilerine Bir Bakış*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.
- EGELİ, H. A., EMSEN, Ö. S. (2002), Geçiş Sürecinde Kırgızistan Ekonomisi, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 4, ss: 103-116.
- Кыргызстан в цифрах//Статсборник.-Б.;Нацстатком, 2012.-344с.
- Сельское хозяйство Кыргызской Республики:2008-2012.-Б.;Нацстатком, 2013-.82с.
- ИЛЬИНА, З (2009), Угрозы в продовольственной сфере :индикаторы, механизмы их определения и предупреждения, Материалы международной конф., Москва: Пищепромизат: 50-57.
- УШАЧЕВ, И., АЛТУХОВ, А., БОНДАРЕНКО, Н., ТАРАСОВ, В (2008), Концептуальные основы обеспечения продовольственной безопасности России. , Москва: ГНУ ВНИЭСХ:178.